

Werner H. Krause, *Kozacy i Wehrmacht*, Libron, Kraków 2006, ss. 355

Omawiana książka stanowi polski przekład pracy Wenera H. Krausego pt. *Kosaken und Wehrmacht – Der Freiheitskampf eines Volkes* (2003). Jak dowiadujemy się z krótkiego biogramu zamieszczonego na s. 355, Werner H. Krause jest niemieckim dziennikarzem i publicystą. W latach 70. XX stulecia, jeszcze jako obywatel Niemieckiej Republiki Demokratycznej, był więziony przez reżim komunistyczny za przynależność do kręgów opozycyjnych. Po zjednoczeniu Niemiec pełnił w latach 1997–1999 funkcję przewodniczącego Unii Związków Ofiar Władzy Komunistycznej. W swojej karierze zawodowej pracował dla różnych gazet, m.in. dla berlińskiego „Morgenpost”, aktualnie jest redaktorem naczelnym „Märkische Zeitung”. Jest autorem licznych publikacji dotyczących prześladowań obywateli w byłej NRD oraz publikacji poruszających problematykę przesiedleń ludności niemieckiej po II wojnie światowej.

Recenzowana książka prezentuje mało znany w Polsce epizod II wojny światowej, jakim były dzieje 1. Dywizji Kozackiej, a następnie XV Kozackiego Korpusu Kawalerii, walczących u boku Wehrmachtu z Armią Czerwoną oraz z jugosłowiańską, komunistyczną partyzantką marszałka Josipa Broz Tito. Publikacje naukowe omawiające udział Kozaków w wysiłku zbrojnym III Rzeszy bądź, ujmując problem szerzej, publikacje prezentujące udział w wojnie cudzoziemskich formacji zbrojnych, których żołnierze rekrutowali się spośród obywateli Związku Sowieckiego kolaborujących z Niemcami, zaczęły pojawiać się na polskim rynku wydawniczym w latach 90. XX stulecia. Pierwszą z nich było tłumaczenie pracy Catherine Andreyev, wydanej w 1990 roku przez Warszawską Oficynę Wydawniczą GRYF, pt. *Generał Własow i rosyjski ruch wyzwolenczy*¹. Drugą w kolejności było tłumaczenie pracy lorda Nicholasa Bethella, wydanej w Warszawie w 2001 roku przez Dom

¹ Tytuł oryginału: *Vlasov and the Russian Liberation Movement*, Cambridge University Press 1987.

Wydawniczy Bellona pt. *Zdradzeni! Ostatni sekret II wojny światowej*². Trzecia publikacja stanowi część dorobku polskiej historiografii. Jest nią praca Jarosława W. Gdańskiego pt. *Zapomniani żołnierze Hitlera*, wydana w Warszawie w 2005 roku przez wydawnictwo DE FACTO.

Książka Wenera Krausego składa się z przedmowy oraz 30 nienumerowanych rozdziałów. Autor wybrał oryginalną formę zaprezentowania dziejów kozackich związków taktycznych w latach 1943–1945. Kwestie czysto militarne potraktował w sposób dość ogólnikowy, koncentrując swoją uwagę na portretowaniu kadry dowódczej oraz żołnierzy. Zaletą książki jest odtworzenie losów formacji kozackich „z kronikarską wiernością” oraz „z fotograficzną wręcz dokładnością”, na co trafnie zwrócił uwagę Andrzej Zaręba – autor wstępu do polskiego wydania (s. 10).

Rozdziały zostały ułożone w porządku chronologicznym, jednakże Werner Krause nie przestrzega go z żelazną konsekwencją. Priorytet przyznaje postaciom, a nie wydarzeniom. Stąd czasami odrywa czytelnika od wojennych wydarzeń i przenosi w czasy rządów carskich, rewolucji bolszewickiej oraz wojny domowej w Rosji (zob. rozdziały: *Osobowości kozackie w Mławie*, *Kozacy w rosyjskiej historii*, *Kozacy bronią swych praw*, *Godzina generała Wrangla*). Na kartach książki pojawiają się więc najślawniejsze postacie w dziejach kozackich, m.in. Timofiej Jermak, Bohdan Zenobi Chmielnicki, Stiepan Razin czy Jemieljan Pugaczow. Osobną kategorię tworzą postacie bohaterów kozackich, którzy obrośli już legendą, a równocześnie dla pokolenia Kozaków walczących w latach II wojny światowej są żyjącymi świadkami historii. Werner Krause zalicza do nich weteranów walk z Armią Czerwoną podczas wojny domowej w Rosji, m.in. atamana Piotra Krasnowa i generała Andrieja Szkuro.

Na bohatera kozackiego w latach II wojny światowej autor kreuje niemieckiego generała Helmutha von Pannwitz, wyznaczonego przez Oberkommando der Wehrmacht dowódcą 1. Dywizji Kozackiej (1 czerwca 1943), a później XV Kozackiego Korpusu Kawalerii (1 lutego 1945).

Połowa rozdziałów (15 z 30) została poświęcona omówieniu problematyki związanej z formowaniem oddziałów kozackich oraz zaprezentowaniem ich udziału w walkach z Armią Czerwoną (na Bałkanach) oraz z jugosłowiańską, komunistyczną partyzantką. Autor przedstawia m.in. udział Kozaków w operacji „Rösselsprung” (maj 1944 r.), której celem było uprowadzenie marszałka Tito przez oddział niemieckich spadochroniarzy.

Pracę kończy opis tragedii, jaką była dla Kozaków przymusowa repatriacja do Związku Sowieckiego. Dnia 28 maja 1945 w miejscowości Judenburg na granicy styryjsko-karyńskiej (Austria) Brytyjczycy wydali w ręce funkcjonariuszy sowieckiego kontrwywiadu Smiersz około 2200 oficerów niemieckich i kozackich, wśród których znajdowali się m.in. gen. von Pannwitz, ataman Krasnow oraz gen. Szkuro. W ciągu następnych kilku tygodni przekazano stronie sowieckiej ponad 50 000 żołnierzy korpusu kozackiego wraz z ich rodzinami. Stało się to za sprawą ustaleń

² Tytuł oryginału: *The Last Sekret. Forcible Repatriation to Russia 1944–1947*, książka cieszyła się dużym zainteresowaniem na Zachodzie, czego dowodem są aż trzy wydania (1974, 1975, 1995).

jałtańskich z 11 lutego 1945, przewidujących wydanie w ręce sowieckie obywateli ZSRS (posiadających taki status na dzień 1 września 1939), którzy w wyniku działań wojennych znaleźli się na terytorium zajęтым przez wojska aliantów zachodnich. Wśród przymusowych repatriantów znalazło się 3000 Kozaków, którzy nigdy nie posiadali obywatelstwa sowieckiego, gdyż walczyli podczas wojny domowej w Rosji w szeregach Białych i wyemigrowali w 1920 roku. Jawnym pogwałceniem konwencji genewskiej dotyczącej traktowania jeńców wojennych było też wydanie w ręce sowieckie niemieckich oficerów stanowiących kadre dowódczą XV Kozackiego Korpusu Kawalerii. Spośród oficerów przekazanych ZSRS w styczniu 1947 roku. stracono m.in. gen. von Pannwitza, gen. Szkuro oraz atamana Krasnowa. Niemieccy oficerowie stanowiący niegdyś kadre dowódczą korpusu kozackiego otrzymali po 25 lat ciężkich robót, a niżsi rangą żołnierze kozaccy wraz z rodzinami zostali deportowani do łagrow syberyjskich.

Książka napisana jest ciekawie. Barwne opisy starć zbrojnych przeplatają się z opisami zwyczajów kozackich, m.in. dżygitówką (popisami sprawności w jeździe konnej – wołyżerką), uroczystości religijnych w warunkach polowych, a nawet wesela kozackiego. Największą zaletą pracy są jednak portrety ludzi, dowódców i żołnierzy. Personifikowanie wojny sprawia, iż jej obraz jest bardziej wyrazisty i mocno porusza wyobraźnię czytelnika.

Analiza treści pracy pozwala na konstatację, iż jej podstawę źródłową stanowią dokumenty zgromadzone w Federalnym Archiwum Wojskowym we Fryburgu Bryzgowijskim (autor nadmienia o tym na s. 301) oraz rozmowy przeprowadzone z niemieckimi oficerami służącymi w latach II wojny światowej w jednostkach kozackich. Czytelnik musi się tego domyślać, gdyż polskie wydanie pracy nie zawiera bibliografii, a zawarte w nim przypisy nie pochodzą od autora pracy, lecz zostały opracowane przez wydawcę LIBRON.

Do innych wad recenzowanej książki należą dość jednostronne oceny autora oraz do pewnego stopnia zafałszowany, jednowymiarowy obraz wojny. Wynika to z faktu, iż oparł się na relacjach jednej strony konfliktu, w efekcie czego bez należytego dystansu interpretował źródła historyczne. Jego fascynacja postacią gen. Helmutha von Pannwitza (dowódcy jednostek kozackich), ugruntowana rozmowami z niemieckimi weteranami XV Kozackiego Korpusu Kawalerii, sprawiła, iż błędnie ocenił on realne możliwości zmiany polityki III Rzeszy na Wschodzie. Reżim nazistowski, a przede wszystkim sam Hitler odrzucał bowiem możliwość przekształcenia formacji pomocniczych Wehrmachtu, w których służyli obywatele sowieccy, w formacje sojusznicze. Błędy Wernera Krausego wynikają nie tylko z powodu wykorzystania źródeł tylko jednej strony konfliktu, ale także z faktu, iż problem kozacki (czy szerzej problem tych wszystkich narodów, które pragnęły zrzucić jarzmo bolszewickie) przedstawia w mikroskali (z punktu widzenia dowódców kozackiego korpusu), a nie w makroskali. Autor nie prezentuje bowiem racji stanu przywódców mocarstw zachodnich (F.D. Roosevelta, W.S. Churchilla), dla których problem repatriacji obywateli sowieckich do ZSRS był problemem marginalnym, problemem nadrzędnym zaś utrzymanie sojuszu wojennego ze Stalinem.

Do niedociągnięć, które zapisać należy na konto redakcji wydawnictwa, zaliczam brak w książce indeksu osobowego. Z uwagi na fakt, iż autor przedstawia dzieje jednostek kozackich poprzez portretowanie służących w nich żołnierzy wspomniane zaniedbanie jest poważnym błędem.

Reasumując, praca Wenera Krausego jest pozycją bardzo interesującą, zarówno dla zawodowych historyków, jak i dla rosnącego grona miłośników historii najnowszej. Książka ta przyczyni się do utrwalenia w pamięci powojennych pokoleń zapomnianego lub z przyczyn politycznych skazanego na zapomnienie epizodu II wojny światowej.

Marek Herma